

PROJECTE SOBRE LA GEOPOLÍTICA DE L'EXILI I LA RESISTÈNCIA

Laura Casadó
Laura Ejarque
Laia Mercader
Laia Riera

Índex

1. Introducció	4
1.1. Objectius	4
1.2. Eina de divulgació	4
2. Exili	5
2.1. L'exili a França entre el 36-39	5
2.1.1. Dades estadístiques	5
2.1.2. Èxode	5
2.1.3. Acollida	6
2.1.4. Camps de concentració	7
2.1.5. La maternitat d'Elna	7
2.1.6. Testimonis	7
2.1.7. Fonts utilitzades	8
2.2. Toulouse: capital de l'exili republicà.	9
2.2.1. Llocs importants	9
2.2.2. Figures emblemàtiques	9
2.2.3. Fonts utilitzades	10
2.3. Altres destins d'exili	11
2.3.1. URSS	11
2.3.2. Anglaterra	11
2.3.3. Mèxic	11
2.3.4. Testimonis	11
2.3.5. Fonts utilitzades	12
2.4. Els Pirineus: un territori històric d'intercanvis i de pas	12
2.4.1. Camins de la Llibertat	13
2.4.2. Figures emblemàtiques	14
2.4.3. Fonts utilitzades	15
3. Resistència	16
3.1. Els guerrillers o maquis	16
3.1.1. Els inicis i la importància dels maquis	16

3.1.2. D'on prové el nom de "maquis"?	17
3.1.3. Guerrillers o fugitius?	17
3.1.4. Quins eren els objectius polítics i militars?	18
3.1.5. Quant va durar el fenomen dels maquis?	18
3.1.6. Figures importants dels maquis	19
3.1.7. La memòria sobre la història dels maquis	20
3.1.8. Fonts utilitzades	21
3.2. L'operació reconquesta de 1944	22
3.2.1. En què consistia?	22
3.2.2. Desenvolupament i conseqüències	22
3.2.3. Fonts utilitzades	23
4. Memòria	24
4.1. Repressió franquista	24
4.1.1. Fonts utilitzades	24
4.2. Resistència antifranquista	25
4.2.1. Fonts utilitzades	26
4.3. Toulouse (memòria de l'exili)	26
4.3.1. Fonts utilitzades	27
5. Part pràctica	27
6. Conclusions	28

1. Introducció

Aquest treball és un estudi de la geopolítica de l'exili i la resistència després la Guerra Civil Espanyola i, més tard, de la Segona Guerra Mundial. Ens centrarem en els aspectes més importants d'aquest període dividint el treball en dos grans apartats: l'exili i la resistència. Com a punt extra, parlarem de la memòria històrica, de les diverses iniciatives que s'han dut a terme amb la finalitat de conservar-la i no oblidar.

1.1. Objectius

Els objectius d'aquest treball són els següents:

- Cercar i recopilar fonts d'informació (documents, objectes, espais, imatges, testimonis orals...).
- Reflexionar sobre la fiabilitat de les fonts de la memòria.
- Contextualitzar les fonts proporcionades i utilitzades en el treball.
- Dissenyar i editar un producte que permeti la divulgació del coneixement.
- Divulgar el producte.

1.2. Eina de divulgació

A l'hora de divulgar el nostre treball, el format que hem escollit ha sigut el d'infografia. Una infografia és una representació visual d'una informació qualsevol, és a dir, transforma la informació en una cosa amena i plaent a la vista barrejant text amb imatges. Tot i que no hi ha un model únic, aquesta és la finalitat de les infografies i és el motiu pel qual hem triat que aquest sigui el format de divulgació del nostre treball.

2. Exili

Si busquem a qualsevol diccionari, la definició d'exili ens apareix una frase que diu així: "separació d'una persona de la terra en la qual viu (RAE)" o "expatriació, voluntària o forçosa, especialment per motius polítics (DIEC)". El problema amb aquestes definicions és que són objectives, descriuen una paraula i no un fet. En efecte, per la gent que ha de viure un exili és molt més que aquesta simple definició, per elles és una barreja d'emocions: por, tristesa, incertesa, nostàlgia, solitud, desesperació, horror...

2.1. L'exili a França entre el 36-39

França va ser un dels països que més exiliats va haver d'acollir del que és considerat l'èxode forçat més important i massiu de tota la història de Catalunya i Espanya. Aquest exili se situa al llarg de tota la Guerra Civil Espanyola, però podem destacar dues grans onades: una al 36 i l'altra al 39.

L'onada del 36 es va dur a terme entre l'agost i el desembre d'aquell any. Era a l'inici de tot de la guerra, la gent va entrar en pànic davant del cop d'estat del 17 i 18 de juliol del 36, i el primer instint de tothom va ser fugir davant d'un clima hostil i violent.

La segona onada, la del 39, va ser una conseqüència directa de la pèrdua de la batalla de l'Ebre el novembre de 1938 i l'entrada dels rebels a Catalunya. Durant el desenvolupament de la guerra, Catalunya s'havia convertit en el centre d'acollida número 1 de refugiats republicans de la resta d'Espanya. És per això que amb l'entrada dels franquistes, tota aquesta gent es va veure obligada a tornar a fugir i marxar cap a França.

2.1.1. Dades estadístiques

Abans de tot, és important tenir una visió global del que va comportar aquest exili en l'àmbit humà i tenir en compte la quantitat de persones que van patir aquest èxode forçat: es creu que mig milió de persones van travessar la frontera cap a França. D'aquestes, només $\frac{1}{3}$ seguien a França a finals del 39, ja que la resta van ser repatriats a Espanya amb l'esperança de tornar a començar o enviats a altres països.

2.1.2. Èxode

L'exili massiu, també conegut com a *La Retirada*, va suposar un llarg i dur viatge per milers de persones. *La Retirada* es defineix de vegades com columnes de persones interminables formades per soldats republicans, dones, nens, gent gran, homes i ferits. Els passos fronterers per on més gent va

passar van ser per Cervera, el Pertús, la Jonquera... i molts passos per les muntanyes de forma clandestina. Aquest llarg viatge fins a la frontera va ser feta per la majoria d'exiliats a peu, anar en camió era tot un luxe, en unes condicions horribles: les condicions meteorològiques eren desfavorables (estaven en ple hivern, molt fred, neu i pluja); la ruta era hostil (bombardeigs constants d'avions i vaixells rebels); per molts, l'exili ha sigut considerat com un infern (veure a gent estimada morir davant teu, deixar enrere la teva casa i les teves possessions...). Tanmateix, tots mantenien l'esperança que un cop arribessin a la frontera, França els acolliria amb els braços ben estesos i donant-los la benvinguda. Ara bé, un cop van arribar i van sentir els "allez, allez" dels gendarmes, van entendre que el seu infern no havia fet més que començar.

2.1.3. Acollida

La rebuda francesa dels refugiats espanyols no va ser gaire bona, tot i que sempre hi ha excepcions:

- Govern:

El govern francès de la Tercera República es va veure superat per la quantitat massiva de refugiats que van arribar a la frontera, ningú estava preparat pel mig milió de persones que va demanar refugi de la guerra. És per això, que les mesures que va prendre el govern van ser precipitades i sense tenir en compte la integritat i dignitat dels exiliats. Tots van ser enviats a les platges i tancats amb filferros com si es tractés d'animals en comptes de persones. Tots els exiliats tenen el sentiment que la França de "liberté, égalité et fraternité" els va fallar i no va complir amb els seus valors fonamentals.

- Gendarmes:

Van demostrar tenir un nivell d'empatia i compassió inexistents cap als refugiats, ja que eren constantment humiliats per ells i pels senegalesos que els vigilaven. Eren cruels i exercien la violència contra un grup de persones que ja ho havien perdut tot només per diversió.

- Poble:

Molta gent tenia por dels refugiats i els hi donava l'esquena, això va ser causat per la propaganda de part del govern i l'església que els va pintar com assassins i persones horribles. Tot i això, alguns van sortir als carrers a ajudar-los sense pensar-s'ho dues vegades per compensar les carències del govern.

2.1.4. Camps de concentració

Els exiliats espanyols van ser enviats a diferents camps de concentració: a Barcarès, a Saint-Cyprien, a Rivesaltes... el més conegut per això, va ser el d'Argelès-sur-mer. Tots els camps de concentració es caracteritzen per: unes condicions de vida miserables, condicions higièniques inexistentes, manca de menjar, molta gent en poc espai i una gran plana delimitada per filferros i el mar (a la majoria dels camps)... Ràpidament, els camps es van convertir en un cultiu gegant de plagues i malalties. Els gendarmes i els senegalesos eren els encarregats de vigilar els camps, ho feien de forma molt violenta arribant a matar refugiats i violar dones i nenes. No només patien violència física, sinó també psicològica. Tot i això, amb el pas dels anys, els camps van anar evolucionant i adoptant millores com la construcció de latrines o barraques.

2.1.5. La maternitat d'Elna

La Maternitat d'Elna va ser una institució humanitària dedicada a ajudar a dones exiliades embarassades. La maternitat va ser fundada el novembre de 1939 a Elna per Elisabeth Eidenbenz. Hi van néixer 597 nens, tots fills de refugiades espanyoles que s'havien exiliat fugint de la Guerra Civil Espanyola i havien acabat a camps de concentració francesos. L'objectiu de la maternitat era ajudar les dones a parir i criar els nounats en unes bones condicions, poder transmetre'ls-hi una sensació de seguretat i tranquil·litat, lluny de la misèria i la precarietat dels camps de concentració. La Maternitat d'Elna s'ha descrit, amb paraules de la mateixa Elisabeth, com "una illa de pau dins d'un oceà de destrucció".

Malauradament, la institució va ser tancada l'any 1944 per l'exèrcit alemany, ja que la maternitat va passar a ser un refugi per mares jueves que fugien de la persecució nazi.

2.1.6. Testimonis

Alguns testimonis que van viure de primera mà aquest exili cap a França quan eren petits:

- Josefina Piquet:

Va néixer el 1934 a Barcelona i es va haver d'exiliar a França quan ella era petita i s'hi va quedar allà durant 10 anys. La seva mare i ella van ser enviades a Lescar en tren des de la frontera, i un cop allà, la mare va trobar feina i ella va anar a l'escola. Ella remarca com els nens de l'escola i els professors l'havien etiquetat com a "la filla de refugiats", amb connotacions negatives.

- Conxita Cortés:

Va néixer el 1928 a Barcelona i, tot i que ella es va quedar a Catalunya amb la seva mare, el seu pare es va haver d'exiliar a França i va ser enviat a un camp de concentració. Amb l'inici de la Segona Guerra Mundial, els francesos necessitaven mà d'obra barata i es van posar a enviar a refugiats a fortificar el país (línia Maginot). Un cop allà, el seu pare va ser empresonat per les tropes nazis i enviat a Mauthausen, on va acabar morint.

2.1.7. Fonts utilitzades

Per aquest tema hem utilitzat les fonts següents:

- Museu d'Història de Catalunya
- *La Maternitat d'Elna*, Assumpta Montellà
- *Los niños perdidos*, Laila Ripoll

La primera font ha consistit en una sèrie de testimonis que van viure l'exili d'Espanya cap a altres països. Tot i que la font és subjectiva té molt rigor històric, ja que aquests testimonis han viscut en primera persona, o de vegades algun familiar seu, els esdeveniments de la guerra i l'exili. La seva visió ens permet donar un punt de vista més personal i més proper. En ser una font del Museu d'Història de Catalunya, això li dona més rigor i fiabilitat.

La segona font és un llibre escrit per Assumpta Montellà, una historiadora i escriptora catalana. Aquest llibre se centra en l'exili cap a França del 1936 al 1939, l'arribada a França i l'acollida de l'èxode massiu d'exiliats en camps de concentració i, sobretot, el rol de la Maternitat d'Elna per les dones refugiades espanyoles. *La Maternitat d'Elna* és una recopilació de fonts objectives (dades estadístiques, fonts primàries...) i subjectives (testimonis). Aquesta font l'hem considerada molt fiable, ja que, a més de ser un llibre que es treballa als instituts, la barreja dels tipus de fonts i que estigui escrit per una historiadora li dona més rigor històric.

El llibre *Los niños perdidos* de Laila Ripoll és una obra de teatre de ficció amb una base històrica i de recerca molt important. Aquesta obra teatral engloba el tema dels nens "robats" o perduts del franquisme, un tema normalment oblidat per la història. Va ser una pràctica duta a terme durant el règim franquista que va consistir a separar els nens de les seves famílies per tal d'adoctrinar-los amb els valors del nou règim, com una eina més de tortura i repressió. Tot i que l'obra és fictícia, la base sobre la qual està construïda i escrita és molt fiable, ja que té molt treball de recerca al darrere.

2.2. Toulouse: capital de l'exili republicà.

Toulouse és considerat avui en dia com la capital de l'exili republicà i com a gran epicentre de l'oposició contra el franquisme. Els exiliats que van anar a parar a Toulouse van ser majoritàriament anarquistes i socialistes. Aquesta ciutat va acollir més de 150.000 persones, les quals la gran majoria s'hi va quedar, moltes de les personalitats del moment (polítics, intel·lectuals...) i es va convertir en la seu de diversos sindicats i partits, com la del PSOE, la de l'*Ateneo Español* o la de la CNT. També ressaltar que durant un curt període, el govern republicà va ubicar la seva seu aquí.

Tanmateix, l'inici de la Segona Guerra Mundial va portar problemes a Toulouse. Tot i que la ciutat es trobava a la suposada França Lliure, la política col·laboracionista de Petin amb Hitler va posar en perill els seus habitants, hi havia una gran quantitat de jueus (van ser objectiu de les operacions d'extermini nazi). Aquí va ser quan va entrar en joc el paper fonamental que van tenir els exiliats republicans en la resistència i defensa de Toulouse durant unes jornades ferotges contra les tropes nazis i els francesos col·laboracionistes. Aquesta gran victòria va permetre que Toulouse es convertís en l'epicentre contra el franquisme i que l'anarquisme s'arrelés (*Movimiento Liberatorio*).

2.2.1. Llocs importants

Alguns dels llocs més importants pels espanyols refugiats a Toulouse van ser els següents:

- **Hospital Varsòvia:** fundat per *guerrillers* per curar els maquis, hi podem destacar la figura de Josep Bonifaci Mora (doctor i un dels fundadors).
- **Quai de l'Exil Républicain Espagnol:** entre el 1938 i el 1939, uns 200.000 refugiats travessen la frontera fins a arribar a les barraques de la vora del riu Garona.
- **Cinema l'Espoir:** va ser l'antiga seu del PSOE i el lloc cultural i artístic pels espanyols.
- **Rue de l'Étoile:** s'hi trobava la seu de l'*Ateneo Español*, fundat el 1959.
- **Rue Belfort:** seu de la CNT.
- **Galeria de la Plaça del Capitoli:** aquí hi trobem narrada la història de la ciutat a través de pintures, l'arribada d'exiliats espanyols també hi està posada.
- ...

2.2.2. Figures emblemàtiques

- Francisco Ponzán

Va ser un mestre i un anarquista aragonès. Ponzán va participar en el Consell d'Aragó durant la Guerra Civil. Després de la derrota per part dels rebels, ell es va exiliar a França i es va instal·lar a Toulouse, on va continuar amb la resistència al feixisme. Un cop allà, Ponzán va dirigir una xarxa d'evasió dels camps de concentració nazis i contra la deportació. Finalment, ell va ser afusellat pels

nazis el dia abans de l'alliberació de França. Avui en dia, la seva feina ha estat reconeguda per països com Gran Bretanya, Estats Units i França. Toulouse en concret va decidir dedicar-li una avinguda per la seva feina i per haver salvat a 3000 persones d'una mort segura als camps de concentració nazis. D'altra banda, Espanya encara no ha reconegut l'heroïtat de Ponzán, i encara és considerat un bandit.

- Federica Montseny

Frederica Montseny va ser una política, sindicalista anarquista i escriptora espanyola. Va ser ministra durant la Segona República, la primera dona a ocupar un càrrec ministerial a Espanya i una de les primeres a fer-ho en tot Europa. Va formar part de la CNT i de la FAI, a més amb el govern de la República ella va agafar el càrrec de ministra de Sanitat (1963-1937). El 1939 es va haver d'exiliar cap a França on, dos anys després, va estar a punt de ser enviada de nou a Espanya per ordre del govern espanyol. Tot i això, ella va continuar amb el seu treball sindical a la CNT, publicant i dirigint diaris anarquistes com *Espoir*. Al llarg de la seva vida literària com a escriptora, ella parlava de temes d'actualitat fent una crítica a la societat, com del pistolisme o sobre l'emancipació femenina. Avui en dia està enterrada al cementiri Rapas Saint-Cyprien a Toulouse.

2.2.3. Fonts utilitzades

Per aquest tema hem utilitzat les fonts següents:

- Web de la CNT
- Visita guiada Tour Toulouse Republicana

La primera font és la web oficial de la CNT (Confederación Nacional del Trabajo), una confederació de sindicats d'ideologia anarquista. Es tracta d'una notícia amb el nom de *Toulouse, un paseo por la capital del exilio español anarquista* que explica com els exiliats espanyols, centrant-se sobretot en els anarquistes, arriben a Toulouse i se la fan seva durant la seva estada allà. També explica com aquests exiliats espanyols van formar part de la resistència francesa davant de les tropes nazis per defensar aquesta ciutat que els havia acollit. La CNT va tenir la seu durant l'exili a Toulouse, per tant, podem corroborar la seva fiabilitat, ja que va estar present en el moment dels fets i aquesta confederació té molt de renom històric.

La segona font que hem utilitzat és el resum d'una visita guiada que es fa a Toulouse per l'Elisa. Va néixer a Barcelona, però fa molts anys que viu a França, entre els quals es troba Toulouse, la seva residència actual. Tot i que ella és traductora, durant el seu temps lliure fa visites guiades per Toulouse, ja que és una apassionada de la història i no vol que aquesta etapa tan important de la

història espanyola quedi en l'oblit. És per aquesta mateixa passió que veiem que la font és fiable i que hi ha una gran recerca al darrere.

2.3. Altres destins d'exili

França no va ser l'únic destí d'exili que va haver-hi. Alguns països europeus van decidir acollir a refugiats espanyols, però els que ho van fer en més quantitat després de França van ser els següents:

2.3.1. URSS

Pel que fa a l'acolliment de refugiats espanyols, el que va fer l'URSS va ser crear colònies per tot el territori de l'URSS de nens i nenes espanyols de totes les edats. Aquestes colònies eren una mena de pobles, ja que tenien de tot, on els nens continuaven fent vida normal en un ambient tranquil: anaven a l'escola, tenien activitats de lleure, feien excursions... L'únic dolent d'aquestes colònies era que els nens tenien molt poc contacte amb les seves famílies i no sabien res d'elles.

2.3.2. Anglaterra

Anglaterra va tenir una política d'acolliment una mica diferent a la resta de països: seleccionava els sectors preparats dels intel·lectuals, la classe mèdica i els experts en defensa civil. Tot i això, el 21 maig 1937, 4000 nens i nenes d'entre 5 i 16 anys que fugien del terror de la guerra civil van ser evacuats del País Basc direcció Regne Unit amb vaixell, l'*Habana*. Avui en dia és considerat un dels èxodes infantils més grans de la història i el grup de persones més nombrós que va rebre Anglaterra.

2.3.3. Mèxic

Mèxic va ser el país on van anar a parar molts dels intel·lectuals exiliats (artistes, catedràtics i professionals). S'estima que van acollir entre 20 mil i 25 mil refugiats entre 1939 i 1942 gràcies a la iniciativa del president de l'època, Lázaro Cárdenas. Allà es va viure en pau i tranquil·litat, tots van ser benvinguts i acollits sense cap problema. Els exiliats es van fer com a casa, es podia fer vida de família.

2.3.4. Testimonis

- Roser Rosés

Va néixer el 1926 a Barcelona i amb dotze anys (el novembre 1938) va marxar a una de les colònies d'acolliment per a nens republicans espanyols de l'URSS durant set anys i mig. Allà hi va viure tranquil·la fins que els seus tiets li van explicar que estaven a Mèxic i ella hi va anar per reunir-se amb ells. Per arribar a Mèxic, van passar primer per Nova York on la va sorprendre els luxes que hi tenien, com el plàstic o les llums de neó.

- Herminio Martínez

Va ser un dels nens bascos evacuats a Anglaterra durant la Guerra Civil. Ell explica que tots els nens i els seus acompanyants van viure quatre mesos en tendes de campanya (ajudats per voluntaris) i després van ser enviats a cases particulars o a colònies repartides per Anglaterra.

2.3.5. Fonts utilitzades

Per aquest tema hem utilitzat les fonts següents:

- Museu d'Història de Catalunya

La font és fiable i té molt de rigor històric perquè, d'una banda, és del museu d'Història de Catalunya i, per tant, ha sigut corroborat i revisat per moltíssima gent abans de ser publicat en la web oficial; i, d'altra banda, la font conté bàsicament fonts primàries subjectives, és a dir, testimonis que han viscut els esdeveniments de primera o segona mà. Diverses persones expliquen la seva experiència d'exili als diferents destins i mostren les semblances i diferències entre països, i com era la seva vida quotidiana allà.

2.4. Els Pirineus: un territori històric d'intercanvis i de pas

Durant el període situat entre la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) i la Segona Guerra Mundial (1939-1945) els Pirineus de Lleida van tenir molt protagonisme. Molta gent els va utilitzar per fugir de la guerra i intentar començar de nou a l'altre costat de la cadena muntanyosa.

Durant els dos primers anys de guerra, va tenir lloc un èxode massiu d'Espanya cap a França. Tot i que la gran majoria de persones van travessar la frontera pels passos fronterers (la Jonquera, el Pertús...), també va haver-hi molts que els van intentar creuar de forma clandestina pels Pirineus, per les muntanyes.

L'ofensiva d'Aragó, on l'exèrcit franquista va aïllar Catalunya i ocupa la Vall d'Aran l'abril de 1938, i la conquesta definitiva de Catalunya el febrer del 1939 provoca, una altra vegada l'exili de milers de persones pels colls de muntanya que comuniquen amb França i Andorra. Aquest exili era instigat pel desig de fugir dels horrors de la guerra i, sobretot, de la repressió franquista que s'havia començat a entreveure a les zones ja ocupades pel bàndol rebel.

Amb l'inici de la Segona Guerra Mundial, aquests camins es tornen a fer servir per persones que fugen de l'Europa ocupada pels nazis i que els anomenaran "Camins de la Llibertat". L'octubre de 1944, aquesta zona va acollir les principals operacions armades de la guerrilla/maquis que intentaven reocupar Espanya i enderrocar Franco, coneguda com l'Operació Reconquesta. Per culpa d'això, el

règim franquista va crear una línia fortificada de búnquers per evitar més operacions armades i l'entrada clandestina a Espanya d'exiliats europeus o exèrcits enemics.

2.4.1. Camins de la Llibertat

Els camins de la Llibertat són unes "rutes" distribuïdes pels Pirineus, gairebé 430 km de frontera. Aquests camins van ser utilitzats primer pels contrabandistes, després pels republicans espanyols i finalment per persones amenaçades pel nazisme (ells els hi van posar aquest nom). Es creu que 90.000 persones van arribar a creuar els Pirineus durant la Segona Guerra Mundial, dels quals un mínim de 2.200 persones van morir per culpa de la muntanya o assassinats per les patrulles nazis.

Durant la guerra civil espanyola, tots els republicans que van aconseguir creuar els Pirineus ho van haver de fer pel seu compte o amb coneguts que coneixien bé la zona i els guiaven per no perdre's per les muntanyes. És per aquest motiu que durant la Segona Guerra Mundial es van crear unes xarxes d'evasió per augmentar l'eficiència de cada travessia i obtenir un major percentatge d'èxits (es creu que $\frac{3}{4}$ de les travessies triomfaven).

Els republicans espanyols que havien pogut creuar els Pirineus amb èxit van ser una peça clau dins la resistència francesa i la travessia pels Pirineus, tot i que al principi va haver-hi cert rebuig per part dels francesos. La majoria d'aquests exiliats es van convertir en passadors d'aquestes xarxes d'evasió, ja que la majoria coneixia bé el territori.

Hi havia diverses xarxes o línies repartides pels Pirineus, cada línia estava formada per centenars de voluntaris que, de forma altruista, havien decidit ajudar i fer un acte humanitari. Aquestes xarxes havien d'estar organitzades al mil·límetre i a la perfecció perquè la travessia triomfés. A més, cada travessia era el conjunt de moltes petites etapes, totes igual d'importantes, que havien d'estar molt ben quadrades entre elles per no ser atrapats per les patrulles nazis, ja que el més important de l'evasió de fugitius era romandre sempre en la màxima clandestinitat. El tipus de persones que utilitzaven aquestes xarxes eren: resistents francesos (sobretot militars que volen anar a Àfrica), militars aliats (per poder tornar al seu país d'origen) i jueus (fugien de l'exterminació nazi).

Tot i això, aquesta organització perfecta no els assegurava tenir èxit en les travessies, tota la cadena de voluntaris que conformaven cada travessia corrien molts riscos i s'hi jugaven la vida, pel fet que si els atrapava la Gestapo era molt possible que no ho expliquessin. Llavors, si una d'aquestes persones fallava o una de les etapes tenia complicacions, tota la cadena humanitària deixava de funcionar.

Un dels temes que més s'ha criticat de les travessies, ha sigut el del cost. Depenent de la complexitat del viatge podia costar més o menys, però el preu general per persona eren mínim mil euros. Això era degut a diversos factors: la creació de papers falsos, si s'havia d'anar en tren comprar els bitllets, els riscos presos pels guies, el menjar i l'allotjament de tot el viatge... Tot i això, va haver-hi gent que

va poder travessar de forma gratuïta, els militars aliats que eren considerats indispensables per la guerra i les típiques excepcions.

Els viatges podien sortir malament per dos grans motius: el primer era si les tropes nazis t'atrapaven i t'enviaven a alguna presó; l'altre motiu era per la dificultat de la ruta. Les travessies eren fetes de nit normalment (amb molt poca llum per no cridar l'atenció), sense l'equipació necessària (els fugitius anaven vestits de carrer per dissimular), rutes complicades, les condicions meteorològiques eren impredecibles i dures (clima de muntanya: fred, neu, pluja, vent...). No tothom estava preparat per suportar unes condicions tan extremes.

A mesura que va anar avançant la Segona Guerra Mundial, les comunicacions entre els dos costats dels Pirineus, França i Espanya, van anar disminuint causat per problemes externs, el que vol dir que el nombre de viatges va reduir també dràsticament. Des d'un inici, l'Espanya de Franco i la França Lliure de Petin posen complicacions i obstacles per dificultar la comunicació i intentar bloquejar les fronteres. Tanmateix, no va ser fins al 1943 quan els viatges van haver de reduir-se dràsticament (els guies havien de prendre molts riscos per no ser detectats) per l'increment de patrulles nazis i la instauració d'una zona prohibida per aturar i dificultar el pas de refugiats pels Pirineus. Malgrat totes les dificultats que van haver d'esquivar i superar, mai es va deixar d'ajudar

En resum, les xarxes d'evasió pels camins de la Llibertat creades per ajudar a travessar persones que fugien de la guerra van tenir un paper clau en la resistència. Van ser un acte humanitari gegant que va permetre salvar a milers de fugitius de la mort segura a mans dels nazis.

2.4.2. Figures emblemàtiques

Abans hem vist que les xarxes d'evasió estan formades per moltíssims voluntaris i que tots són indispensables per l'èxit de les travessies. Dit això, ens agradaria remarcar la figura d'una persona en concret que va ajudar molta gent a creuar els Pirineus, tot i que sabem que hi ha moltíssima més gent que va fer una feina humanitària enorme:

- Marie-Louise Dissard

Marie-Louise Dissard (6 de novembre de 1881 - juliol de 1957), també coneguda com la *Françoise*, va ser membre de la Resistència francesa durant l'ocupació alemanya de França a la Segona Guerra Mundial als seus seixanta anys. Inicialment, va treballar a la línia d'evasió Pat O'Leary, una xarxa que va ajudar a evadir els aviadors aliats abatuts de la captura alemanya i tornar a Gran Bretanya. El 1943 per això, la línia va ser tancada per la Gestapo. Dissard en veure això, va crear una xarxa d'evacuació anomenada *Françoise*. Aquesta xarxa va ajudar a més de 250 aviadors aliats a escapar de la França ocupada i tornar al seu país. Incloent el seu treball amb la línia O'Leary, Dissard va ajudar a més de 700 aviadors aliats a escapar de França.

Gràcies al seu gran treball humanitari, se li va atorgar a Dissard un total de 7 medalles, entre d'elles: la Legió d'Honor de França, la Medalla de Jordi pel regne Unit i la Medalla de la Llibertat pels Estats Units. La *Françoise* va ser una de les poques dones a liderar una organització de resistència de la Segona Guerra Mundial a França junt amb Marie-Madeleine Fourcade.

2.4.3. Fonts utilitzades

Per aquest tema hem utilitzat les fonts següents:

- Memorial Democràtic de Catalunya
- Le parcours pédagogique de Marignac

La primera font utilitzada consisteix en un recull dels llocs més emblemàtics de la zona del voltant dels Pirineus (Nord de Catalunya i Sud de França) i l'exili on s'han fet memorials o museus per no oblidar el nostre passat. Aquesta guia s'anomena "Espais de memòria" i està creada pel Memorial Democràtic de Catalunya, és una institució pública de la Generalitat de Catalunya, independent de tota opció política, religiosa o ideològica, que persegueix el respecte dels drets humans i la recuperació de la memòria històrica. És per aquest motiu que podem confirmar la credibilitat i la fiabilitat d'aquesta font.

La segona font consisteix en una ruta guiada pedagògica per un camí de la Llibertat de Marignac a l'Haute-Garonne. Aquesta ruta se centra en el viatge d'un grup de resistents que intenten creuar els Pirineus per una de les xarxes d'evasió una nit d'octubre del 1943. Aquesta font, en ser un material pedagògic per totes les edats no utilitza conceptes molt tècnics, però al mateix temps et dona molts detalls de com eren aquestes xarxes i els diferents aspectes que s'havien de tenir en compte. La ruta ha estat adaptada per a totes les necessitats, és a dir, li han posat molt d'esforç i treball perquè tothom pugui fer-la. És per això que creiem que la font és fiable i té una molt bona base històrica.

3. Resistència

Com a definició de resistència trobem “oposició a les forces invasores d’una potència estrangera o bé al poder establert en el propi país quan esdevé totalitari i injust” (DIEC). Aquest és el significat literal de resistència, però durant el període de la Guerra Civil Espanyola i la postguerra, “resistència” va significar molt més que això. En el nostre cas, a més de l’oposició al poder i al règim establert, la resistència era l’acte de sobreviure i de continuar lluitant fins a l’últim instant. Podem dir que la resistència va ser crucial per poder vèncer al feixisme, i per poder retrobar la llibertat que havia estat arrabassada. Dos grans exemples de resistència són els guerrillers o maquis, que van ser l’últim testimoni d’una República que no es va donar per vençuda; i tot el fenomen de “La Operació Reconquista”, la qual també va suposar un gran acte de resistència i de voluntat de recuperar el que els pertanyia.

3.1. Els guerrillers o maquis

3.1.1. Els inicis i la importància dels maquis

Els maquis van ser guerrillers antifranquistes que van començar a organitzar-se en diversos moments depenent de la zona, però en general, el moviment va iniciar-se entre la meitat i els finals de la Guerra Civil Espanyola (entre el 1937 i el 1939), i les seves accions van continuar fins i tot dins i fora d’Espanya un cop acabada la guerra.

A Catalunya, els maquis van començar a tenir valor en la postguerra, i el moviment va ser encapçalat inicialment pels anarquistes, que estaven agrupats en grups d’acció. D’aquesta manera, es van començar a cometre actes violents contra les autoritats i les forces d’ocupació franquistes.

Cal destacar que alguns dels grups van ser organitzats fins i tot des de l’exili, com és el cas del mestre aragonès Francisco Ponzán, que va poder enviar el primer grup de resistència armada a Barcelona (inicis de juliol de 1939) des del camp d’internament de Vernet d’Ariège.

A França, la invasió alemanya ja s’havia produït, i per aquesta raó molts maquis i republicans espanyols van participar activament juntament amb la Resistència francesa. Un exemple és el XIV Cos de Guerrillers Espanyols, que és un dels primers grups de guerrillers espanyols organitzat pel PCE el novembre del 1942, i que va participar ajudant als francesos a alliberar el seu país.

Cal tenir en compte la importància dels maquis, i el paper decisiu que van tenir en diverses lluites. A part de crear les xarxes d’evasió clandestina des dels Pirineus (que és la seva activitat més coneguda),

van participar en moltes altres accions, com ara la resistència francesa contra els nazis, l'alliberament de més de 18 departaments francesos o la intervenció en l'alliberament de París a l'estiu del 1944.

Amb tot això observem que els maquis no van ser un fenomen aïllat, sinó que també van tenir una gran influència a França i a Espanya i que fins i tot es van organitzar des de diferents punts per continuar la lluita contra el franquisme.

3.1.2. D'on prové el nom de "maquis"?

Durant el règim de Vichy a França (és a dir, dins del període de la Segona Guerra Mundial), els estrangers dels camps de refugiats van ser organitzats en Groups de Travailleurs Etrangers (GTE) per tal de treballar en fàbriques. Aquestes persones estaven agrupades per nacionalitats, el qual va afavorir l'afinitat d'ideologies entre molts d'ells, i per tant una millor organització. Alguns dels espanyols que van fugir dels GTE van unir-se als *maquis*, els quals eren uns campaments situats a la muntanya, que al principi eren constituïts només per joves francesos que escapaven del *Service de Travail Obligatoire (STO)*. Va ser justament en aquests campaments es va començar a crear la *Unión Nacional Española*, que va ser fundada pel partit comunista el 1941 per unificar les forces antifranquistes, i amb l'objectiu de restablir la República i la democràcia a Espanya.

Per tant, la paraula "*maquis*" té origen francès, però va ser un mot que es va continuar utilitzant a Espanya per designar el moviment guerriller. Els maquis també eren coneguts amb altres noms, ja que als pobles se'ls coneixia com a "los del monte" (perquè venien de les muntanyes), o simplement com a combatents contra el franquisme. Avui en dia, als maquis se'ls anomena guerrillers, que és com ells s'anomenaven quan lluitaven, i així és com són recordats actualment.

3.1.3. Guerrillers o fugitius?

S'ha de tenir en compte que algunes de les persones que formaven part dels maquis no ho van fer voluntàriament. És a dir, alguns participants van haver de lluitar en aquests grups perquè van haver de fugir dels guanyadors. Tot i que després es van involucrar activament en la lluita, a l'inici potser no haurien triat participar-hi directament, però pel fet d'haver d'escapar del feixisme que anava prenent cada vegada més poder, va fer que no els quedés altra opció que unir-s'hi. Així que en els grups hi havia una barreja entre persones que ja formaven part dels maquis i persones que havien fugit dels GTE o de la repressió, la por a ser empresonats i la fam que s'estava vivint a Espanya durant la postguerra.

3.1.4. Quins eren els objectius polítics i militars?

Se sap que tot i que a vegades els maquis cometien actes ofensius, molts cops els no eren directament ofensius, sinó que vetllaven únicament per la pròpia defensa i la pròpia supervivència. Inicialment, els objectius dels maquis no eren gaire definits, i es tractava de sobreviure, interrompre les comunicacions i subministraments de l'enemic i efectuar operacions especials i sabotatges. Per tant, al principi, les ganes de supervivència van empènyer a moltes persones a les muntanyes a lluitar per garantir un futur. Quan els guerrillers espanyols van entrar en contacte amb els guerrillers que venien de França, van començar a tenir mitjans i propaganda politicomilitar, el qual els va permetre créixer i funcionar millor i de manera més organitzada. Tot i això, el que és clar és que l'objectiu principal a llarg termini va estar l'alliberació Espanya de l'opressió franquista i la resistència a la dictadura franquista, intentant restablir la República espanyola.

3.1.5. Quant va durar el fenomen dels maquis?

Podem distingir el fenomen dels maquis en dues fases: la primera, la fase de fugats del 1936 al 1944, i la segona, la fase guerrillera, del 1944 al 1952.

La fase de fugats va ser una etapa caracteritzada per la desorganització, on, com s'ha mencionat abans, els guerrillers tenien un caràcter més defensiu que ofensiu, ja que intentaven fugir del règim opressor. A més, durant aquesta fase, trobem bastanta gent que s'uneix als maquis, ja que moltes persones fugen de la política d'extermini del bàndol franquista i no es volien entregar. Però un cop acabada la guerra, la repressió per part del bàndol franquista es va fer més dura, ja que al no comptar amb el suport de l'Exèrcit republicà, es va produir un gran aïllament dels que havien fugit. D'aquesta fase cal destacar l'augment de persones militants d'esquerreres que fugien i de persones que fugien de camps de concentració o brigades de treball, que també es van unir als maquis. És per això que davant d'aquest augment de persones que integraven els maquis, sobretot a partir de 1941 i a persecució dels fugats va ser encarregada a unitats especials de la Guàrdia Civil i es va fer molt més dura i cruenta.

En la fase guerrillera, cal destacar que el PCE va ser l'única força organitzada que donava suport als guerrillers, mentre que el PSOE i la CNT es van desvincular sempre de la resistència armada. Durant aquest període, els maquis van ser l'oposició més seriosa al règim de Franco i també al feixisme, i això es pot veure perquè la pràctica guerrillera va ser molt intensa durant aquest temps, duent a terme activitats com sabotatges de vies fèrries, de línies elèctriques, d'empreses mineres... Per això, es podria dir que els maquis que s'amagaven als boscos tenien una "doble vida": als matins feien veure que tallaven llenya, i a les nits, sabotejaven les vies fèrries per on passaven els alemanys per

transportar material. En aquesta fase guerrillera que ja estava una mica més organitzada, també s'incorpora la propaganda, a la qual es dedicava bastant temps per tal d'estendre el moviment. Tot i això, els maquis patien un problema de finançament, el qual van intentar solucionar mitjançant segrestaments i atracaments a bancs. Malgrat tot, la repressió cap als guerrillers va augmentar dràsticament a causa del decret llei de la "Represión del Bandidaje y el Terrorismo", el qual va permetre que les forces repressives desencadenessin una guerra total contra els guerrillers de la muntanya, i el qual va fer que les conseqüències cap als guerrillers fossin encara més severes. A part de les estratègies que involucraven la violència, la guàrdia civil (qui havia de controlar els guerrillers) va desenvolupar una estratègia d'espionatge que es tractava de descobrir els punts de suport dels maquis tot fent-se passar per ells, per així descobrir qui eren els seus aliats i aconseguir que delatessin als integrants dels maquis. Això era gairebé pitjor que els maltractaments físics, ja que tothom va començar a desconfiar de tothom. És per això que s'explica el fet que a partir de 1947, la majoria dels morts dels maquis es va produir a causa de les delacions i no per violència, i el consegüent augment d'un clima de desconfiança va portar al fet que els mateixos guerrillers es delatessin entre ells, provocant així moltes de les morts de guerrillers. Entre aquest clima de tensió i la creixent violència de la guàrdia civil cap als guerrillers, l'any 1952 es va produir el fi dels maquis, on les autoritats van acabar assassinant o empresonant a tots els guerrillers que quedaven. Amb la fi d'aquest moviment, es deixaven enrere la mort de més de 2.000 guerrillers i més de 250 efectius de la guàrdia civil; una xifra bastant descompensada i desmesurada.

3.1.6. Figures importants dels maquis

Quico Sabaté va ser un guerriller anarquista conegut que va comandar un grup de guerrillers que feia incursions a Catalunya des del sud de França. Era conegut perquè lluitava amb tot el que tenia contra el règim franquista, i per això havia sigut arrestat i empresonat diverses vegades, i se'l coneixia per Espanya com "l'enemic número 1 del règim franquista". El 1959, durant el seu exili a França, va rebre una carta que explicava que tenia un amic condemnat a presó, i va decidir anar a Espanya amb alguns companys de maquis. Però a meitat de camí, tots els seus companys van ser assassinats, i ell, tot i que estava ferit, va aconseguir escapar i agafar un tren. Allà, algú el va delatar, i va haver de baixar del tren, tot buscant ajuda, però no va tenir un resultat positiu. Ningú el va voler ajudar, i finalment, la Guàrdia Civil el va acabar trobant i el van disparar, causant la seva mort. Això va ocórrer al carrer de Santa Tecla de Sant Celoni, i avui en dia, hi ha una placa commemorativa del seu assassinat.

Quico Sabaté va ser un guerriller anarquista que no va acabar amb un bon destí, com molts d'altres, però almenys ell ha pogut ser commemorat. Actualment, a més de la placa commemorativa, a Sant Celoni hi ha un monument on en Quico va baixar del tren i s'ha dignificat la seva tomba al cementiri

municipal.

Gràcies a l'ajuntament de Sant Celoni, s'ha pogut recordar una persona influent en els maquis, que va lluitar amb tot el que tenia fins que ja no va poder més; però malgrat això, a tot arreu hi falten a molts monuments i actes que ens recordin el paper tan important que van tenir moltes figures dels maquis com van ser el Quico Sabaté.

Esperanza Martínez va ser una guerrillera, que com moltes altres dones, ha estat invisibilitzada i oblidada pel fet de ser una dona. Ella es va incorporar als maquis el 1947, coincidint amb la llei de bandidatge i terrorisme de Franco, on la repressió cap als guerrillers es va fer més dura. Esperanza Martínez va viure en primera persona l'estratègia que la Guàrdia Civil utilitzava fent-se passar per guerrilleros, però no va caure en la trampa. Tot i això, va decidir fugir. Ella explica que aquells temps on estava a la muntanya van ser molt durs, i que anava canviant de lloc constantment intentant salvar la seva vida quan els campaments eren assaltats. A més, va haver d'estar 20 anys a la presó per un delictes de bandidatge i terrorisme i 23 anys més per delictes d'espionatge i comunisme. Aquest testimoni és important perquè mostra que tot i no ser esmentades, també hi havia dones guerrilleres, que a més de ser invisibilitzades, patien més repressió pel fet de ser *rojas* i dones que se suposava que havien traït el seu paper de gènere anant a lluitar amb els homes, i no quedant-se a casa. Esperanza Martínez és un dels casos coneguts de dones guerrilleres, però a l'igual que passa amb el Quico Sabaté, hi ha molts i molts casos de persones que no coneixem que van passar pel mateix, i als quals no se'ls hi ha fet justícia.

3.1.7. La memòria sobre la història dels maquis

Com s'ha vist al llarg de tota l'explicació, els maquis van un paper clau en la lluita contra el règim franquista. Tot i això, la seva història ha quedat d'alguna manera enterrada, oblidada i maquillada al llarg del temps. És un fenomen del qual no se'n parla gaire, i tot i que s'hagin fet adaptacions cinematogràfiques que han estat essencials per tal de mantenir la memòria i no oblidar tot el que va passar, moltes vegades aquestes pel·lícules no són del tot completes i no expliquen bé del tot la realitat. Això passava sobretot en les pel·lícules més antigues, on es reduïa la importància de la seva figura i no es feia justícia a tota la seva lluita. En canvi, en les pel·lícules contemporànies sobre els maquis, es dona més importància al tema, i s'afegeix fins i tot la importància de la figura de les dones en la supervivència i la resistència, que també han estat oblidades sempre.

És important recordar i parlar de tot el que va passar i de tot el que els guerrillers. Com moltes altres persones van haver de lluitar i de patir, ja que com a societat, tenim el deute amb ells de commemorar tot el que van passar les persones que van lluitar contra el franquisme i el feixisme i que van pagar amb la seva vida el fet de poder tenir llibertat.

3.1.8. Fonts utilitzades

Per aquest tema hem utilitzat les fonts següents:

- Llibre "Doce preguntas sobre el maquis" - Omega alfa
- Article "Els maquis. La lluita armada contra el franquisme" - El Temps
- Article "Els maquis i la gran pantalla" - Revista temps i espais de memòria
- Web del "Museu d'Història de Catalunya"
- Web de "l'Ajuntament de Sant Celoni"
- Article "Sole, la única guerrillera antifranquista que sigue viva" - Diari Público

La primera font consisteix en un llibre que explica la història dels maquis de manera extensa, però a través de 12 preguntes freqüents contestades en capítols breus, el qual facilita la comprensió dels subapartats sobre el tema. Aquest llibre dona a conèixer a la perfecció el que va ocórrer amb els maquis, i aprofundeix molt sobre els motius i el desenvolupament d'aquest fenomen. La història dels maquis sovint ha estat oblidada, i a través d'aquest llibre es pot entendre i recordar tot el que van viure. Aquesta font és fiable, ja que està feta per divulgar-la a una escola i als assistents a una jornada sobre els maquis, així que té un objectiu pedagògic d'ensenyar i divulgar la història.

La segona font es tracta d'un article que explica la història dels maquis de manera menys extensa, i centrant-se bastant en l'evolució política i els canvis dels líders dels maquis que hi va haver al llarg de la seva durada. Aquest article va estar escrit en commemoració dels seixanta anys de la mort de Quico Sabaté, una figura molt important dels maquis, i va ser escrit per l'historiador Pelai Pagès i Blanc i publicat en una revista anomenada el temps; per això considerem que aquest article conté informació fiable.

La tercera font és un article que no està tan centrat en la història, sinó que tracta més sobre les representacions dels maquis en les pel·lícules i com s'ha tergiversat la seva història. A més, es parla de la importància de les representacions cinematogràfiques sobre els maquis i de la necessitat de

mantenir viva la seva lluita. Es tracta també d'una font fiable perquè ha estat escrit per la historiadora Raquel Martín Fuertes, i publicat a la revista d'història "temps i espais de memòria".

La quarta font és una web del Museu d'Història de Catalunya, que en una part explicava breument alguns fets sobre els maquis. Considerem que és una font fiable perquè prové del Museu d'Història de Catalunya, el qual li dona rigorositat.

La cinquena font és una web de l'Ajuntament de Sant Celoni, que explica breument la història del guerriller Quico Sabaté. Aquesta font és útil i fiable perquè prové de l'Ajuntament de Sant Celoni, el qual és el lloc on va morir aquest guerriller.

La darrera font és un article que dona a conèixer el testimoni d'una dona guerrillera, Esperanza Martínez, que va lluitar activament en els maquis. Es tracta d'una font fiable perquè està escrita per un periodista que va fer un reportatge sobre dones contra Franco i que treballa al diari Público.

3.2. L'operació reconquesta de 1944

3.2.1. En què consistia?

L'operació Reconquesta de 1944 va consistir en l'enviament de 6.000 homes armats per diverses valls pirinenques, i el centre de l'acció requeia en els homes de la Vall d'Aran. Més concretament, el pes més important requeia en la Divisió 204, formada per 12 brigades amb uns 4.000 homes i dirigida per Vicente López Tovar. Aquesta operació tenia dos principals objectius: d'una banda, alliberar el territori de la Vall d'Aran per poder-hi instaurar un govern republicà provisional, i, d'altra banda, infiltrar divisions guerrilleres a Espanya, provocar l'aixecament generalitzat del país contra el règim de Franco i prendre la Vall d'Aran. Cal destacar que el centre de la Operación Reconquista va ser la **Vall d'Aran**, degut a la seva situació geoestratègica (estava molt a prop de França i d'Espanya).

3.2.2. Desenvolupament i conseqüències

Un cop els guerrillers van haver arribat a Espanya, el PCE es mostrava optimistes, i tenien esperances que amb l'arribada dels maquis hi hagués un aixecament de la societat contra el règim franquista; però la realitat va ser tot el contrari.

El 19 d'octubre de 1944, la divisió 204 va entrar a la Vall d'Aran i va establir la seva base a Bossost, però la població no es va mostrar a favor dels guerrillers, i paral·lelament, les autoritats franquistes van reaccionar enviant reforços militars per combatre'ls. L'exèrcit guerriller va aconseguir conquerir alguns pobles, alçant la bandera republicana i mobilitzant a la població. Tot i això, l'operació va fracassar a Viella (Vall d'Aran), que era el principal objectiu de l'operació, i finalment, el 28 d'octubre del 1944 Santiago Carrillo es desplaça al sud de França per donar l'ordre de retirada dels guerrillers a

causa del desavantatge numèric i material enfront de l'enemic. Es calcula que l'Operació va resultar amb la mort d'uns 300 guerrillers, juntament amb 241 ferits i 700 fets presoners pels franquistes.

Les dues principals conseqüències de l'Operació Reconquista van ser el reforçament del règim franquista i un seguit de purgues dins del PCE.

Tot i el final de l'Operació, els guerrillers encara pensaven que hi hauria intervenció aliada i que el país se sublevaria, però no va ser així. Cal destacar que encara que fracassés el pla, molts dels guerrillers van continuar lluitant per la seva llibertat.

3.2.3. Figura important de l'Operació Reconquista

Carmen de Pedro va ser una comunista taquígrafa provinent de Navarra que va tenir un paper clau en l'Operació Reconquista. Quan els principals dirigents del PCE van abandonar França, ella va ser posada al front de la delegació del Comitè Central d'aquest país, amb l'objectiu que fes les tasques burocràtiques. Va ser parella de Jesús Monzón en aquell moment, i junts van organitzar i controlar la militància. Va assistir a diverses reunions per tal d'organitzar la lluita armada dels espanyols contra els nazis. L'any 1943 va anar a Suïssa per potenciar internacionalment el moviment i per aconseguir recursos econòmics. També va donar suport a la idea d'entrar militarment a Espanya des del Comitè Central de Toulouse. A més, va tenir un paper crucial en la planificació de l'Operació Reconquista, ja que formava part del grup dirigent de polítics de l'Operació, juntament amb Gimeno y Azcárate. En definitiva, va ser una dona que inicialment havia estat posada al càrrec per dur a terme les qüestions burocràtiques, i va acabar sent una de les dirigents de l'Operació Reconquista.

3.2.4. Fonts utilitzades

- Article "Els maquis. La lluita armada contra el franquisme" - El Temps
- Llibre "Doce preguntas sobre el maquis" - Omega alfa
- Article "Maquis: Operación Reconquista de España" - Crónicas a pie de fosa
- Article "Carmen de Pedro" - Biografías comunistas vascas

La primera font és una de les que s'ha utilitzat per explicar la història dels maquis, la qual també conté informació sobre l'Operació Reconquista. Es tracta d'un article que a més d'explicar la història dels maquis, explica els objectius i el desenvolupament de l'Operació Reconquista. Es tracta d'una font d'informació fiable perquè va ser escrita per l'historiador Pelai Pagès i Blanc i publicada en una revista anomenada el temps.

La segona font és una altra de les fonts utilitzades en l'apartat dels maquis, la qual es tracta d'un extens llibre que explica el fenomen dels maquis. Un dels capítols explica tota l'Operació Reconquista, tot narrant els inicis i l'evolució de l'Operació. Aquesta font és fiable, ja que està feta per divulgar-la a una escola, així que té un objectiu pedagògic d'ensenyar i divulgar la història.

La tercera font és un article sobre els maquis i l'Operació Reconquista, que explica tant la història dels maquis com de l'Operació Reconquista. És una web menys extensa que les altres, però es tracta de manera clara i concisa els punts clau sobre aquests dos fets. Es tracta d'una font fiable perquè tot i no ser una web escrita per historiadors, ha estat escrita per investigadors i divulgadors, i van ser finalistes en un concurs de blogs educatius del 2015, any en que va ser publicat l'article.

La darrera font és un article sobre la biografia de Carmen de Pedro, una gran figura de l'Operació Reconquista. La podem considerar fiable perquè els autors d'aquesta pàgina web lluiten per recuperar i difondre la història del comunisme, i han publicat diversos llibres sobre el tema. En definitiva, es tracta d'una mena de biblioteca on-line sobre el marxisme, on s'inclouen la biografia i la història de diverses persones comunistes influents, com ara Carmen de Pedro.

4. Memòria

La memòria històrica és un concepte historiogràfic que designa l'esforç dels humans per trobar el passat valorant-lo i tractant-lo amb respecte. Pot ser memòria física (monuments, estàtues, edificis...) o memòria col·lectiva (memòria d'esdeveniments viscuts o no viscuts que han estat transmesos per altres medis).

4.1. Repressió franquista

La repressió franquista va ser un dels factors que va ajudar a fer que el franquisme durés tants anys, ja que es va eliminar a la base i l'elit republicana (matant, empresonant o amb l'exili). Amb la postguerra, la guerra "va continuar" amb la vigència de: normes jurídiques dictades durant la guerra, obligacions, prohibicions, educació, premsa, símbols i rituals...

L'ocultació de l'origen de la guerra, la repressió i la manipulació de la història van ser imprescindibles per la dictadura franquista. Durant el règim, com a propaganda franquista, es va fer creure que hi havia una conspiració comunista.

El bàndol sublevat, durant la guerra, va exercir una opressió per eliminar la seguretat jurídica. En acabar el conflicte i els anys posteriors, els derrotats van ser perseguits als pobles, ciutats i fins i tot a la seva pròpia casa, desposseïts dels seus drets i estigmatitzats de per vida (no perdó / no reconciliació), en canvi, els caiguts del bàndol colpista se'ls va identificar com els "caídos por Dios y por España".

Als republicans, els primers anys de dictadura, se'ls va negar el treball, la paraula, els drets i van ser castigats amb tortures, presons, afusellaments i camps de concentració. A part, estaven obligats a ocultar el seu dolor, aguantar els plors, ocultar i renegar de les mateixes idees, sentir vergonya de la seva ideologia (silenci) i se'ls va prendre el dret a plorar les víctimes de la guerra i la postguerra.

En canvi, els vencedors van declarar el 18 juliol festa nacional i l'1 d'abril a Espanya no es commemorava la pau, sinó la victòria.

El franquisme va silenciar a la població, la qual cosa va dur a l'aniquilació de la memòria i dels testimonis de l'horror.

4.1.1. Fonts utilitzades

Per aquest tema hem utilitzat les fonts següents:

- Unitats didàctiques per la Recuperació de la Memòria Històrica

La font és fiable i té molt de rigor lectiu perquè és un llibre d'on els estudiants extreuen la informació per poder ampliar els seus coneixements, per tant, ha sigut corroborat i revisat per moltíssima gent abans de ser publicat. A part, la font conté fonts primàries i informació extreta de gent, documents i exploracions.

4.2. Resistència antifranquista

En els últims anys, a partir del 2000, a les diverses comunitats autònomes del país s'han creat diferents associacions, fòrums i coordinadores de Memòria Històrica. Aquests grups han dut a terme la recuperació de la memòria i la història de les persones vençudes a la Guerra Civil (homenatges, publicacions de llibres, vídeos / documentals, exhumació de persones afusellades...).

Es pot dir que l'inici d'aquesta recuperació de la memòria de la Guerra Civil Espanyola va començar l'octubre del 2000, quan a la província de Lleó es van exhumar els cossos de 13 persones republicanes afusellades a Prianza del Bierzo. Aquest fet va donar lloc a la creació de l'Associació per la recuperació de la Memòria Històrica (ARMH).

Aquest moviment ha instigat al fet que es revisi la història tal com havia estat explicada pels vencedors, per recuperar el coneixement d'accions de resistència del bàndol republicà en la lluita contra la dictadura franquista i els esdeveniments de la Guerra Civil i la repressió.

Durant els anys 80, els militars republicans van poder tornar a ser membres de l'exèrcit espanyol, van cobrar compensacions econòmiques pels anys empronats i pensions compensatòries per morts i penes. Un intent de cop d'estat el 23 de febre va portar el desig de la recuperació de la Memòria Històrica a la població.

El 20 de novembre de 2002 es va aprovar al Congrés dels Diputats una llei que condemnava l'alçament de Franco com a rebel·lió il·legal. L'any 2004 es va formar una comissió interministerial per promoure la rehabilitació moral, política i jurídica dels derrotats a la Guerra Civil. A partir d'això, s'han anat creant comissions interdepartamentals (a diferents comunitats autònomes) que s'ocupen de la gestió oficial de la Memòria Històrica.

L'any 2006 va ser declarat pel Congrés dels Diputats Any de la memòria Històrica com a reconeixement a les víctimes de la Guerra Civil, del franquisme i els impulsors de la transició democràtica.

Fins al 2007 no es va crear la "Llei de Memòria Històrica", la qual reconeix els drets individuals a la memòria personal i familiar dels ciutadans/es (sol·licituds de reparacions i rehabilitacions de gent

afusellada o empresonada per motius polítics i religiosos), la il·legimitat dels judicis franquistes (tot el que es va fer durant els judicis franquistes es considera il·legítim), la derogació de lleis i normes elaborades sota la Dictadura (contràries a drets fonamentals), administra mesures i instruments perquè es pugui localitzar i identificar els desapareguts a les fosses comunes, brinda indemnitzacions per a aquelles persones que van perdre la vida defensant la democràcia, obliga la retirada de símbols de la sublevació militar i de la repressió i fomenta els valors democràtics fent conèixer els fets relacionats amb la Guerra Civil i la Dictadura.

El 16 octubre de 2008 el jutge Baltasar Garzón va iniciar un procés per investigar els crims comesos pel franquisme entre el 17 de juny de 1936 i el desembre de 1951, el qual sotmetia a responsabilitat penal el general Franco i 44 membres del seu govern / caps de la Falange. Se'ls va acusar de delictes contra alts organismes de la nació i la forma de govern, detenció il·legal amb desaparició forçada de persones i crims contra la humanitat. Posteriorment, aquest procés es va inhibir al jutjat perquè es va considerar una "activitat criminal planejada i sistemàtica de desaparició i eliminació de persones per raons ideològiques".

La memòria històrica suposa la possibilitat de donar veu als que van ser silenciats durant més de cinc dècades per por a la repressió. Vol acabar amb el silenci imposat durant la transició i mostrar públicament les proves físiques i documentals ocultes durant aquest temps.

4.2.1. Fonts utilitzades

Per aquest tema hem utilitzat les fonts següents:

- Unitats didàctiques per la Recuperació de la Memòria Històrica

La font és fiable i té molt de rigor lectiu perquè és un llibre d'on els estudiants extreuen la informació per poder ampliar els seus coneixements, per tant, ha sigut corroborat i revisat per moltíssima gent abans de ser publicat. A part, la font conté fonts primàries i informació extreta de gent, documents i exploracions.

4.3. Toulouse (memòria de l'exili)

Places públiques, centres de reunions i manifestacions, són alguns dels diferents llocs a la ciutat de Toulouse, al sud de França, que han quedat per la història d'aquest país. Caminar pels carrers i recórrer els llocs de l'exili és una manera d'empatitzar amb les persones que van lluitar a la Guerra Civil Espanyola.

A l'Avenue de Minimes número 85, es troba la Casa d'Espanya, un dels centres d'exili republicà que es van instaurar a la ciutat i davant de l'edifici, podem veure un monument de Joan Jordà en memòria de l'exili espanyol. Aquest monument és un petit reconeixement per recordar que una part de la història d'Espanya està a uns cent quilòmetres de la frontera francesa.

Francisco Ponzàn va ser un home que va salvar unes 3000 persones de la mort en els camps d'extermini nazi. Aquest home a Espanya se'l va conèixer com a un bandoler (home dolent) i avui dia, encara se'l tracta com a tal. En canvi, a França, Gran Bretanya i Estats Units se'l va reconèixer la seva tasca.

4.3.1. Fonts utilitzades

Per aquest tema hem utilitzat les fonts següents:

- Pàgina web de *Confederación Nacional del Trabajo*

La font és fiable i té rigor social perquè és un sindicat de treballadors fundat abans de la Guerra Civil Espanyola, de caràcter anarquista, que el que pretén és informar del que va ser Toulouse pels exiliats espanyols i com ho trobem ens podem trobar la ciutat avui dia. A part, encara que la font sigui secundària, descriu i indica llocs que existeixen, per tant, fonts primàries.

5. Part pràctica

La nostra part pràctica ha consistit a crear tres infografies per divulgar el nostre treball. Una primera sobre l'exili, una altra de la resistència, i la darrera en relació amb la memòria històrica. L'objectiu d'aquestes infografies és resumir i fer més amens els temes tractats al llarg d'aquest treball, per tal que pugui ser visualitzat per persones que desconeguin el tema per complet i ho acabin entenent en poc temps i sense aprofundir en matèria.

Aquí està l'enllaç a les infografies:

https://www.canva.com/design/DAFfhv_89Ec/N02btNpgc1_BEjzbmlSuvQ/view?utm_content=DAFfhv_89Ec&utm_campaign=designshare&utm_medium=link&utm_source=homepage_design_menu

6. Conclusions

6.1. Conclusió del treball

Aquest treball principalment ens ha permès donar importància a la memòria històrica i poder conèixer en primera persona i més profundament els efectes de la Guerra Civil Espanyola concretament en els Pirineus.

La memòria històrica és crucial per entendre el passat, ens ajuda a comprendre les injustícies, les pèrdues i les lluites que han marcat la història d'un poble. La memòria històrica no només serveix per reconciliar-nos amb el passat, sinó que també ens ajuda a prevenir que les mateixes injustícies i abusos es repeteixin en el futur.

6.2. Metacognició

En aquest projecte hem pogut aprendre i viure en primera persona tot el que va suposar la Guerra Civil Espanyola i la postguerra per la població en els diferents àmbits.

Durant l'estada als Pirineus vam tenir l'oportunitat d'enriquir-nos de coneixements i conèixer històries de testimonis en primera persona i el territori de l'exili.

Aquest treball ens ha servit per deixar constància de tot el que hem après i acabar de consolidar coneixements.

És un recull de l'exili, la resistència i la memòria històrica, tres elements claus per relatar el que va significar la Guerra Civil Espanyola i la repressió franquista.

Ha resultat un treball enriquidor per tots els membres del grup i una oportunitat d'aprofundir en les qüestions on més curiositat teníem.

Aquest treball és un treball que si tinguéssim més temps podríem aprofundir molt més, ja que hi ha hagut certs matisos que no hem pogut acabar de tractar, pel fet que és un tema molt ampli i extens.